

ЛЯШУК А. В.,здобувач кафедри філософії права
та юридичної логіки, заступник декана
(Прикарпатський факультет
Національної академії внутрішніх справ)

УДК 340.12

МОВА ПРАВА ЯК КОМУНІКАЦІЯ

У статті здійснено аналіз мови права та правової комунікації. Визначено, що право, слугуючи владним регулятором суспільних відносин, як і будь-яке інше соціальне явище, не може існувати поза мовою та комунікацією. Мова є єдиним матеріалом, першоелементом, з якого створюються і формуються всі правові категорії. Саме мова права є кодом правової комунікації.

Ключові слова: мова, право, мова права, комунікація, правова комунікація.

В статье осуществлен анализ языка права и правовой коммуникации. Определено, что право, являясь властным регулятором общественных отношений, как и любое другое социальное явление, не может существовать вне языка и коммуникации. Язык является единственным материалом, первоэлементом, из которого создаются и формируются все правовые категории. Именно язык права является кодом правовой коммуникации.

Ключевые слова: язык, право, язык права, коммуникация, правовая коммуникация.

The article analyzes the legal language and legal communication. It has been determined that the law serving as the power regulator of social relations, as well as any other social phenomenon, cannot exist beyond language and communication. The language in the law is the only material, the first element, from which all the legal categories are created and formed. And the very legal language is the code of the legal communication.

Key words: language, law, legal language, communication, legal communication.

Вступ. Дослідження мови права як мови для спеціальних цілей не втратили актуальності дотепер. Хоча напрацювання в цій сфері є ще із середини минулого століття. Мова права є засобом законодавчої діяльності, засобом і (або) об'єктом правозастосувальної діяльності, засобом юридичної науки і виконує щодо права такі важливі функції, як вираження та комунікація. Якщо розглядати юридичний процес, то його можна показати на прикладі мовленнєвої діяльності, в процесі якої суб'єкт висловлює проблему, що отримує в тексті судової постанови своє кінцеве вирішення.

У науковій юридичній літературі проблема правової комунікації залишається не досить вивченою. Питання правової комунікації досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Зокрема, Ю. Габермас вивчав комунікативний акт, Дж. Пітерс досліджував історію комунікації, Марк ван Хук розглядав право як комунікацію, А.В. Поляков є представником комунікативного підходу до права, А.С. Токарська досліджувала правову комунікацію в контексті неklasичного праворозуміння, І.П. Честнов аналізував діалогічну взаємодію у праві. Проблемі фахової комунікації професійної правової взаємодії приділяли увагу такі вчені, як Ф.С. Бацевич, С.В. Бобровник, П.М. Рабінович, С.І. Максимов, О.М. Балинська, Л.Г. Удо-

вика, Ю. Габермас, М. ван Хук та інші. Переважно науковці однобоко аналізують процеси комунікації, звертаючи увагу або на суто лінгвістичні особливості правового дискурсу, або на суто правові, процесуальні чи інші.

Постановка завдання. Багато вітчизняних і зарубіжних досліджень у галузі юридичної науки та практики (законодавчої і застосовної) базується на інструменталістській концепції мови, відповідно до якої мова виступає в ролі пасивного фацієнта – засобу, матеріальної оболонки, в яку оформляється думка і воля законодавця, що виступають згодом об'єктом тлумачення. У філософсько-правовому аспекті спостерігаються потреби вивчення комунікативного аспекту мови права. Саме тому мета нашого дослідження полягає в аналізі поняття мови права як засобу комунікації в сучасному інформаційному просторі.

Результати дослідження. Традиційною є така теза: «Право впливає на волю і людей тільки за допомогою мови. Саме мова є засобом передачі інформації про зміст правових приписів, за її допомогою думка законодавця оформляється і стає придатною для зовнішнього використання». За словами П. Рікера, «належність до визначеного лінгвістичного простору – це перша форма, в якій ми є суб'єктами права» [5, с. 29]. Отже, ми можемо сказати, що комунікація є основою права й одночасно об'єктом його застосування.

Термін «комунікація» (від лат. *communicatio* – «повідомлення», «передача») означає взаємодію людей, метою якої є передача один одному певної смислової інформації. З народження людина потрапляє у сферу комунікації, оскільки саме комунікація є умовою існування людини, а також її природною потребою. Адже відлучення від суспільства означає процес припинення соціалізації, а позбавлення комунікації прирікає на втрату розуму. Під час комунікації з іншими і з самим собою формується спосіб мислення, відчуття, усвідомлення особистого сприйняття. Тільки за допомогою комунікації можливі відчуття власної реальності та збереження особистості.

Варто зазначити, що комунікація – це не тільки процес взаємного спілкування. Величезне значення в житті людей відіграє розумова комунікація, тобто продумування, відтворення подій, моделювання ситуацій. Саме в цьому стані людина здатна відкрити «Я» в «Другому», що означає усвідомлення, що інший – це така сама людина, а також розуміння того, як ти виглядаєш в очах інших людей. Водночас поняття «Ти», «Інший» – це не просто позначення іншої людини, вони означають взагалі зовнішню реальність, яка звертається до «Я» і його перетворює. Людина завжди перебуває в ситуації діалогу, нехай навіть залишаючись наодинці із собою.

За допомогою комунікації досягається обмін інформацією, закріплення цієї інформації у свідомості, вироблення єдиних правил поведінки. Велике значення має мотиваційна діяльність. Тобто в комунікації важливе не просто донесення інформації, але й прагнення до того, щоб адресат її сприйняв і оцінив або як справжню, або як неправдиву.

Комунікацію як процес не можна розглядати без характеристики основного засобу її здійснення – мови, яка як засіб спілкування обслуговує всі сфери життєдіяльності особистості. Зміст думки оформлюється мовою. Саме за допомогою мовленнєвого виразу ми можемо осягати думки людей.

Говорячи про мову як засіб комунікації, перш за все, треба сказати, що вона є засобом передачі інформації. До основних функцій мови в процесі комунікації належать такі: комунікативна (функція обміну інформацією); конструктивна (формулювання думок); апеляційна (вплив на адресата); емоційна (безпосередня емоційна реакція на ситуацію); фактична (обмін ритуальними (етикетними) формулами); функція тлумачення, яка використовується за необхідності перевірити, чи користуються співрозмовники одним і тим же кодом.

Мова є специфічним людським способом буття у світі, і, відповідно, позамовне пізнання є неможливим для людини. Мова має значення не лише для вираження думки, але й для змісту думки. Як зазначив у своєму «Логіко-філософському трактаті» Л. Вітгенштейн, «межі моєї мови визначають межі мого світу». Цим висловом автор стверджує, що реальність опосередковується мовою, яка перебудовує її всередині себе і в такий спосіб творить образ світу, унікальний для конкретної мови та конкретної культури [3, с. 74].

Наприклад, на думку Е. Сепіра, людина не може повністю усвідомити дійсність не вдаючись до послуг мови. Саме мова конструє реальність, відтворює та інсталює образ світобудови [7].

Мова трансформує свій потенційний онтологічний формат у формат актуальний завдяки мовленню – виразним звукам як носіям значень. Зокрема, представник екзистенціальної філософії Г.-Г. Гадамер зазначає, що тут-буття цього світу є буття мовне. На підставі цих позицій знак отримує онтологічний статус, оскільки є неодмінним складником мовної системи. І саме онтологічна знаковість людського існування є визначальним фактором для розуміння пізнавальної діяльності [6]. Право, як регулятор суспільних відносин, має мати адекватну зовнішню форму вираження. Ознака формальної визначеності передбачає, що право має виражатися в будь-якій знаковій формі. І довгий час юридична наука спиралась на те, що юридичні тексти пов'язані з промовою. Але в сучасній постмодерністській філософії саме поняття «текст» зазнає істотних змін, і це тягне за собою переосмислення сутності та видів текстів права.

Як було сказано вище, комунікація є способом існування індивіда й суспільства. Ба більше: услід за Н. Луманом, який вважає, що суспільство – це сукупність комунікацій, і ототожнює суспільство та комунікацію, можна стверджувати, що комунікація – це спосіб життя права, його форма і зміст. Суспільство як комунікаційна система складається з комунікаційних підсистем, однією з яких є право. Потрапляючи в специфічні ситуації, люди вдаються до специфічного спілкування – стандартів, мови, моделей, форм впливу на індивідів, які становлять сенс і призначення права.

Стабільність і порядок у суспільних відносинах переважно залежить від впорядкованості та стійкості права, закономірності якого можуть отримати вираження тільки у слові. Саме тому правомірною, на наш погляд, буде думка про те, що мова права є способом вияву суспільної функції мови. Мова – це система дискретних звукових знаків, що слугує для цілей комунікації і здатна виразити всю сукупність знань та уявлень людини про світ. Мова репрезентує право, даючи йому, відповідно, можливість регулювати самого себе. Мова також сприяє пізнанню правової реальності суб'єктами та можливості для інтерпретації права і правотворчості, в чому якраз і проявляється її онтологічна функція.

Мовні знаки репрезентують зміст нормативних суджень держави – правових норм. Оскільки пізнання є невіддільним від мови, воно здійснюється за посередництвом мови, і його результати оформлюються у формі мови. Окрім того, мова права відіграє важливу роль також на чуттєвій стадії пізнання навколишньої дійсності на рівні відчуття і сприйняття. Прикладом може слугувати людина, яка вперше побувала в судовому засіданні. Там вона слухає промову прокурора, адвоката, спостерігає за послідовними діями учасників судового процесу, і в такий спосіб у її свідомості формується чуттєвий образ судового процесу.

Бельгійський учений М. ван Хук пише, що «право за своєю суттю засноване на комунікації, наприклад, між законодавцем і громадянами, між судом і сторонами судового процесу, між партнерами за договором, між партіями та іншими учасниками політичного життя» [2]. Право забезпечує соціальну автономність людини шляхом надання певного мінімуму прав і свобод, встановлює санкції як способи припинення і запобігання небажаних поведінці, створює механізми вирішення конфліктів [2]. У первісних витоках правової комунікації вихідним принципом ставала необхідність співжиття і підпорядкування один одному, узгодження інтересів, за порушення яких наступала потреба відповідальності за будь-яке порушення моральних норм. Формування передумов для виходу із порушених домовленостей комунікативним шляхом спонукало до вироблення усталених вимог поведінки індивідів. Правова комунікація складається з безлічі елементів: юридичних текстів, суб'єктів права, сукупності прийомів і способів комунікації, зворотного зв'язку. Особливість правової комунікації в тому, що їй притаманний формалізм і процедурність, тому вона завжди оформлена як юридичний процес.

Правова комунікація тісно пов'язана з проблемою правової норми. Ван Хук стверджує, що норми є підставою дій людей. І справді, норми – це абстрактні моделі. Людина

спочатку конструює, а потім реалізує, відтворює їх. У правовій комунікації велике значення має розуміння між відправником норми та її отримувачем. Послання у вигляді правової норми може бути зрозумілим отримувачем. І тут ми виходимо на цілком практичну проблему: якщо таке нерозуміння має місце, то ефективність права залишається під питанням. Для вирішення проблеми необхідний пошук спільного. У цьому пошуку виявляються задіяними, насамперед, судді, які є задіяними в процес створення, адаптації, тлумачення і розвитку права. Саме учасники правозастосувального процесу підтримують життя права, забезпечуючи його здатність бути сферою комунікації.

Обґрунтовуючи положення комунікативної концепції, А.В. Поляков пише, що уявлення про право повинні відповідати уявленням про соціальну і правову дійсність як інтерсуб'єктивні. Висвітлюючи свою теорію, він вказує на те, що явище соціального є сферою взаємодії суб'єктів, опосередкованих текстами. Взаємодія між людьми – це осмислена взаємодія. СENS формується самими взаємодіючими суб'єктами, що створюють тексти культури й інтерпретують їх. Це означає, що соціальне, інтерсуб'єктивність і комунікативне – тотожні поняття [4].

Отже, право, володіючи соціальною природою, постає як форма комунікації, що володіє специфічними цінностями. Ця специфіка властива формою і змістом правовим текстам. Правові тексти опосередковуються правами й обов'язками суб'єктів права, що й можна назвати правовою комунікацією. «Саме право, – пише А.В. Поляков, – неможливе без соціальної комунікації. Умовою правового генезису є не виникнення держави, а поява психосоціокультурних реалій, що мають комунікативну спрямованість, в яких знаходять свою об'єктивацію правові тексти, правові норми і правовідносини, породжувані інтерсуб'єктивністю (комунікаційністю) діяльності членів соціуму» [4, с. 11]. Правовим текстом є будь-який юридичний закон. Правовий текст – це знакова система, яка позначає, що відсилає до іншої реальності, яку текст репрезентує. При цьому «текст розкриває свій сенс, стає джерелом права тільки тоді, коли є соціальні суб'єкти, що його інтерпретують, здатні цей сенс зрозуміти і втілити його в своїй поведінці. Інакше кажучи, правовий текст існує лише як ланка, елемент системи правових комунікацій. Поза комунікацією право є неможливим, оскільки поза комунікацією існує не право, а тільки деякі матеріальні або ідеальні об'єкти, наприклад папір із нанесеною на нього друкарською фарбою або ідея у свідомості індивіда» [1].

Комунікацію А.В. Поляков порівнює з хімічною реакцією, для котрої необхідна наявність декількох компонентів. Окремо ці елементи існують «самі по собі», їхні властивості не залежать від властивостей інших елементів, однак у процесі хімічної реакції виникає нова якість, яку неможливо відшукати в окремих елементах. Така сама ситуація має місце в праві [1].

Окремі компоненти права – правові тексти (семіотичні системи, що містять правову інформацію), суб'єкти, які мають правову свідомість і волю, їхня реальна діяльність у соціальному часі й просторі і так далі – самі по собі не є правом як цілісне, інтегральне явище. Тільки внаслідок «хімічної реакції» – під час виникнення правової комунікації – виникає право [1].

Інший дослідник І.Л. Честнов подає діалогічну теорію права, яка є різновидом теорії правової комунікації. Діалог, на думку І.Л. Честнова, є видом комунікативного процесу, який передбачає, з одного боку, «наявність єдиного», в межах якого спостерігається різноманітність і змінність інформаційних потоків, а з іншого – бажання підтримати комунікацію. Діалог означає суперечливість існування та одночасно вибудовує механізм розв'язання суперечностей. Реальність складається з протилежних моментів, які водночас взаємно зумовлені, що підтримує цілісність реальності та можливість її видозміни. Це повною мірою належить до права. Важливо виявити діалогічність права й однопорядкові йому феномени (етику, політику), а також діалог по вертикалі із соціумом [8].

Механізм вирішення протиріч соціальної реальності має дві стадії, які називаються екстерналізацією та об'єктивуванням. Екстерналізація – це вчинення правочинів, тобто вияв правової активності зовні. Об'єктивація виражається або визначається як правові наслідки. І.Л. Честнов виділяє особливий тип поведінки – інноваційний, коли творча поведінка не вписується в чинну нормативну систему. Такій поведінці суспільство дає адекватну відповідь. Позитивна реакція суспільства ініціює наступну інноваційну стадію відтворення,

яку І.Л. Честнов називає селекцією. Наприклад, простий факт прийняття закону не робить його автоматично ефективним. Необхідна легітимація нововведення, механізм якої досить складний. Сюди входять історичне минуле, соціальні очікування, ментальність. Легітимація – це не просто одномоментне схвалення політичного курсу будь-якого політичного лідера, але й впровадження нового правила в колективні та індивідуальні установки на рівні «мови тіла», стереотипу поведінки [8].

Висновки. Отже, право, слугуючи владним регулятором суспільних відносин, як і будь-яке інше соціальне явище, не може існувати поза мовою та комунікацією. Його регулююча вольова функція визначає не тільки поведінку людей, але й функції мови, тому що мова є єдиним матеріалом, першоелементом, з якого створюються і формуються всі правові категорії. Правові норми не можуть існувати інакше, як у певних мовних формах. Саме мова формує, виражає волю законодавця і доводить її до відома широкого кола осіб. Мова як засіб комунікації «живе» в текстах. Це означає, що норми права можливі тільки за наявності тексту, який фіксує будь-які обов'язкові для виконання правила поведінки, що визначають права й обов'язки суб'єктів, які вступають між собою у відносини, і спонукає їх діяти відповідним чином. І саме мова права є кодом правової комунікації.

Список використаних джерел:

1. Антонов М.В., Поляков А.В. Правовая коммуникация и современное государство. Правоведение. 2011. № 6. С. 214–220.
2. Ван Хук М. Право как коммуникация. Правоведение. 2006. № 2. С. 44–54.
3. Мюллер М., Сепир Э., Уорд Б.Л., Витгейнштейн Л. и др. Языки как образ мира: антология. М: «АСТ», «Terra Fantastica», 2003. 576 с.
4. Полякова А.В. Коммуникативная концепция права: вопросы теории. Обсуждение монографии. СПб.: «Питер», 2003. 160 с.
5. Рикер П. Торжество языка над насиллием. Герменевтический подход к философии права. Вопросы философии. 1996. № 4. С. 27–42.
6. Сенник Р.М. Мова як спосіб буття і форма культуротворчості. Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. Київ, 2013. Вип. 74. С. 314–317.
7. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва: Издательская группа «Прогресс», 1993. 656 с.
8. Честнов И.Л. Диалогическая концепция права в ситуации постмодерна. Правоведение. 2001. № 3. С. 45–52.

